

COMPONENTE ALE FILOZOFIEI ORIENTALE ÎN CONCEPȚIA DESPRE LUME A GETO-DACILOR

EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU

În studii anterioare am discutat despre necesitatea abordării într-o lumină nouă a începuturilor filozofiei și logicii pe teritoriul României, considerînd total neîntemeiată căutarea de abia în feudalismul dezvoltat a originii acestor domenii, ca și a întregii culturi românești¹. În acest scop, am adus în discuție necesitatea folosirii numeroaselor izvoare greco-latine referitoare la istoria României, care cuprind relații bogate despre gîndirea filozofică variată și instrumentul logic profund la populația autohtonă. Am încercat să extindem această metodă de lucru pentru întreaga perioadă istorică anterioară feudalismului, folosind drept criterii de selecție pe cele unanim admise în definirea apartenenței la cultura românească: originea etnică a autorului (chiar dacă el a creat în străinătate), limba scrierii și teritoriul patriei (inclusiv creațiile celor aparținînd altor grupuri etnice, care au conviețuit cu dacii și daco-romanii).

Efectuînd un studiu comparatist între informațiile despre activitatea filozofică și interesul pentru logică pe teritoriul țării noastre — pe de o parte — și filozofiile orientale, grecești și romane — pe de alta — am putut identifica, la Iordanes, chiar nume de adevărați gînditori indigeni de tip presocratic, în persoanele bine cunoscute ale lui Zamolxis, Deceneu și Zeuta (!)². La aceasta ne-au ajutat știrile despre influența concepțiilor filozofice grecești, egiptene, asiatice asupra gîndirii geto-dacilor, precum și vehicularea unor idei alogene, din lumea greco-romană și din afara ei, de către personalități care au viețuit și au scris un timp la noi: Criton, Ovidius, Dion Chrysostomos, Traian și alții. Cu atît mai mult, nu putem omite pe cărturarii din Callatis: *Demetrios* — vestit geograf, autor al lucrării vaste cu titlul semnificativ „Despre Asia și Europa“, *Heracleides Lembos* — devenit istoric al gîndirii, logician, grămătic și biograf în Egiptul lagid, *Istros* — esteticianul, *Tales* — retorul, probabil retorul *Sylenos* și biograful *Satyros* — „Peri-

¹ Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Inceputurile filozofiei și literaturii în România*, în „Chronica Valachica“, Tîrgoviște, 1973, pp. 247—256; idem, *Contribuția gîndirii antice din Dacia la conturarea profilului spiritual al poporului român*, comunicare la sesiunea științifică a Muzeului Național, București, 13—14 decembrie 1974.

² Iordanes, *Getica*, 39—41, 69—73.

pateticul“, ca și alți reprezentanți ai culturii grecești în teritoriul getic dobrogean. D. M. Pippidi reamintește informația lui Xenofon despre importul de papirusuri literare sau filozofice în Grecia Pontică, odată cu mărfurile exotice care pătrundeau, cum se știe, adinc în teritoriul getic³.

S-a emis prezumpția unei pătrunderi a gândirii filozofice milesiene, care se situează la începutul istoriei filozofiei europene, la Histria — colonia Miletului din Asia Mică — înaintea altor spații geografice din Europa⁴. De asemenea, avem știri despre expunerile și lecțiile ținute de medicul public Diocles din Cyzic la gymnaziul din Histria. La Cyzic sau alte orașe din Asia Mică se formau tinerii erudiți din orașele nord-pontice⁵.

Să adăugăm că și Tomisul era colonia Miletului, precum și surprinzătoarea remarcă făcută de Porphyrios că Zamolxis — învățat de Pitagora să cerceteze fenomenele cerești — „era numit și Thales“⁶. La rîndul ei, Callatis — colonie a Heracleei Pontice, avînd instituții similare cu celelalte cetăți megariene — nu putea să nu beneficieze de logica sofistică și filozofia cunoscutei școli a megaricilor. Influența monumentală a opere a gândirii antice — filozofia lui Aristotel — se simte nu numai din cunoașterea de către Stagirit a gândirii politice democratice din Histria și a obiceiurilor agatirșilor⁷, ci și din faptul că Satyros callatianul era numit „Peripateticul“ (adică „Aristotelicul“), iar Heraclides Lembos avea preocupări în probleme de logică : așa-numitul raționament „lembeutic“.

La loc de frunte în ceea ce privește influența filozofiei grecești — care, după cum se știe, a sintetizat și gândirea orientală — asupra concepțiilor despre lume și despre om ale strămoșilor noștri, se situează gândirea pitagoreică, ale cărei legături și similitudini cu cea a lui Zamolxis au fost semnalate de mulți scriitori : Hellanicos, Herodot, Strabon, Clemens din Alexandria, Origene, Porphyrios, Iamblichos, Enea din Gaza și Diogenes Laertios⁸. Coroborînd datele certe despre preceptele lui Zamolxis cu analiza filozofiei maestrului său — Pitagora din Samos, cel care s-a numit pentru prima oară „filozof“ — putem reconstitui sistemul filozofic zamolxian, care a avut cea mai mare pondere în spiritualitatea geto-dacică. De altfel, această modalitate de studiu este uzitată și la reconstituirea altor sisteme filozofice — orientale și grecești presocratice — ale căror texte s-au pierdut. Este interesant faptul că însăși reconstituirea concepției lui Pitagora istoricii filozofiei au făcut-o

³ D. M. Pippidi, în vol. *Din istoria Dobrogei*, I, E. A., București, 1965, pp. 239—246, 322.

⁴ *Fragmentele presocraticilor*, vol. I, Ed. Junimea, Iași, 1974, Introducere, pp. 11—13.

⁵ D. M. Pippidi, *loc. cit.*

⁶ Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14.

⁷ Aristotel, *Politika*, VIII (V), 5, 2, 5 ; idem, *Probleme*, XIX, 28.

⁸ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*, fr. 73 ; Herodot, *Istorie*, IV, 95 ; Strabon, *Geografia*, VII, 3 ; XVI, 2, 39 ; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, IV, 8, p. 213 ; Origene, *Împotriva lui Celsus*, III, 54 ; Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14 ; Iamblichos, *Viața lui Pitagora*, XXX (173) ; Enea din Gaza, *Teofrast sau despre nemurirea sufletelor... dialog P. G.*, LXXXV, 940 ; Diogene Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, VIII, 2.

și după fragmentul lui Herodot despre Zamolxis. De fapt, se poate proceda și altminteri, cu atât mai mult cu cât Herodot și Hellenicos sugerează posibila anterioritate a lui Zamolxis față de Pitagora, ceea ce ar conduce și la admiterea unei influențe inverse.

Metoda comparației este folosită chiar și de unii autori antici, ca Platon în „Carmide“, Iosephus Flavius în „Antichități iudaice“ și Diodor din Sicilia în „Biblioteca istorică“⁹. Ion Banu¹⁰ a sugerat ideea valorificării descrierii vieții esenienilor din Iudeea, făcută de Iosephus Flavius, pentru a desprinde concepția polistailor daci, cu care istoricul antic îi aseamnă, probabil și datorită influențării ambelor caste de către orfism, mazdeism etc. Esenienii aveau un mod de trai în care bunurile se aflau în devălmășie, nu existau privilegiile și nici sclavi, fiind convinși că robia duce la nedreptate și oferă prilej de răzvrătire; trăiau prin ei înșiși, alegeau bărbații cumsecade ca percepatori ai veniturilor; considerau dreptatea ca virtutea cea mai de preț; erau foarte morali și drepecți; preoții lor participau la diviziunea muncii¹¹. Este posibil ca această asemănare să se datorească interinfluențelor realizate în urma cuprinderii în Imperiul Roman a celor două țări, Dacia și Iudeea, ceea ce a permis vehicularea — prin soldați și coloniști — a concepțiilor, obiceiurilor și ritualurilor dintr-o provincie în alta.

Alți autori antici precizează influența culturii orientale — îndeosebi a formelor incipiente ale științei — asupra geto-dacilor. Astfel, Strabon ne spune că Zamolxis a învățat astronomie nu numai de la Pitagora, ci și de la egipteni, iar pe Deceneu îl caracterizează ca fiind un șarlatan ce rătăcise prin Egipt, unde învățase astrologia¹². Faptul că ne sînt confirmate împrumuturile în formarea științifică a celor doi gînditori ne conduce la presupunerea că și unele dintre maximele lor *filozofico-etice* au beneficiat de influența egipteană. De altfel, legat de aceasta, Hermippos din Smyrna (Callimacheus) a lăsat știrea că școala pitagoreică a fost influențată de cunoștințele și unele dogme din monoteismul iudaic cristalizat în Egipt¹³. Poate că astfel se explică de ce Strabon, scriind despre concepția geto-dacilor asupra lumii, amintește — în același text — atât de cunoscuta formație pitagoreică a lui Zamolxis cât și de influențele orientale asupra lui¹⁴.

Chiar dacă nu împărtășim vechea părere a lui Vasile Pârvan despre monoteismul dacilor și nu considerăm importantă disputa monoteism-politeism — istoria religiilor neoferindu-ne aproape deloc exemple de monoteism absolut — totuși, dacă se admite posibilitatea monoteis-

⁹ Platon, *Carmide*, 156, d.e. 157 a, b, c; Iosephus Flavius, *Antichități iudaice*, XVIII, 1, 5 /20/; Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, XXI, 12, 5, 6.

¹⁰ Ion Banu, *Introducere în istoria filozofiei*, E.S.P.L., 1957, pp. 247—251; idem, *Filozofia antică și medievală*, fasc. I, București 1967, p. 37.

¹¹ Iosephus Flavius, *loc. cit.*

¹² Strabon, *loc. cit.*

¹³ C. și Th. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum...*, III, Paris, 1858, p. 41; cf. *Vecheii greci despre evrei*, R.C.M., București, nr. 179 din 15 februarie 1968, p. 3; *Influențe eleniste în iudaism*, R.C.M., nr. 269 din 1 februarie 1972, p. 5; Angela Grünfeld, *Surse grecești despre evreii antici*, R.C.M., nr. 334 din 1 decembrie 1974, p. 7.

¹⁴ Strabon, *loc. cit.*

mului zamolxian (ca și alte similitudini în discuție : caracterul șamanic, cel chtonian etc.), acesta nu poate fi înțeles decât ca rezultat al unei influențe orientale receptate prin filiera pitagoreică. Cele relatate de Iosephus Flavius vin să întărească această supoziție ¹⁵. De asemenea, concepția *aniconică* a zeităților autohtone anterioare cuceririi romane, ca și interdicția pronunțării numelor Cavalerilor danubieni pot fi puse, credem, tot pe seama unor dogme identice existente în religia mozaică. Și în religia budistă se poate întilni zeificarea unui om, ca în cultul lui Zamolxis.

O componentă orientală, pătrunsă prin intermediul sciților, care au dat pe Anacharsis — unul din „Cei șapte înțelepți“ — se recunoaște și în preferința geto-dacilor pentru metaforă în locul abstracțiilor, fapt des întilnit în perioada presocratică a istoriei logicii, începînd cu cea indiană și chineză. În legătură cu folosirea în regiunile noastre a acestei logici metaforic-simbolice cu caracter aplicativ, reținem o știre de la Ferecide din Atena, ca și următoarea apreciere a lui Clemens din Alexandria „*Nu numai înțelepții egipteni, ci și dintre ceilalți barbari, cei care s-au dedicat studiului filozofiei au căutat să folosească forma simbolică*“ ¹⁶.

O caracteristică a vieții spirituale în perioada romană a istoriei Daciei o constituie largă răspîndire a cultelor orientale, datorată în principal coloniștilor originari din provinciile estice ale Imperiului, care vin cu acei *Dii Patrii* — zei strămoșești — și cu corespondenții lor în reprezentările artistice. Mihail Macrea, în monografia sa asupra Daciei romane, sublinia că mai mult de o cincime din numărul total de inscripții sacre cunoscute pînă acum, ca și numeroase monumente figurate, votive și de cult, sînt închinat divinităților orientale, faptul explicîndu-se prin aceea că aceste culte încercau să dea un răspuns problemelor religioase ce frămîntau pe oameni, promiteau protecția în viață și salvarea după moarte a credincioșilor inițiați ¹⁷.

Mai accentuat decât în celelalte provincii ale imperiului, se producea în Dacia fenomenul sincretismului religios, adică al apropierii și îmbinării zeităților deosebite ca origine și al adorării laolaltă a diferitelor divinități, contopite într-un fel de religie universală. Acest sincretism religios este exprimat prin excelență de cultul Cavalerilor danubieni. În acest proces de amalgamare, îndeosebi cultele orientale au activat ca un stimulent foarte puternic. Printre zeitățile orientale care constituie punctul de plecare al acestui sincretism se află *frigienii* : *Cybele* — mama zeilor și *Attis* — simbolul morții ; *Adrastia* ; *Men Cilvastianus* (zeul lunii din Pisidia) ; *Azizus* (din Edesa) — lucefărul de dimineață ; *Sabazius* — zeul traco-frigian al naturii și fecundității, *Glycon* — zeul paphlagonian, reprezentat sub forma șarpelui, avînd darul de a face profeții ; *Bal* sau *Bel* — asimilat cu Jupiter — zeul războiului, vîntătorii, adorat pe munți, avînd diferite epitețe din Asia Mică și Siria ; feni-

¹⁵ Iosephus Flavius, *loc. cit.*

¹⁶ Ferecide din Atena, *Genealogii*, fr. 174 ; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, V, 8, p. 242.

¹⁷ Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, Ed. Științifică, 1969, pp. 358—403.

cienii : *Baal Marcodes* și *Baal Chamman* ; palmyrenii : *Malagbel*, *Belus* și alții ; **sirienele** : *Baltis* — stăpina“ — și *Atargatis* — numită în Dacia chiar *Dea Syria* ; **egiptenii** : *Isis*, *Serapis* și *Amon* — protector al mormintelor ; **punica** *Tanit* — devenită *Caelestis*. Influența iudaică este ilustrată de preluarea cultelor lui *Jahve* — arbitrul destinului, *Deus Aeternus* — și a *Angelilor (Messageri Divini)* la Sarmizegetusa. Cea persană — prin cel mai puternic curent religios din Dacia, cultul lui *Mithras*, zeul luminii, adevărului, dreptății și binelui, numit și *Omnipotens*, prin traducerea lui *Nabarzes* din limba persană ; de asemenea, prin *Cautes*, *Cautopates* și *Deus Sol Hierobolus* — acoliții lui *Mithras*¹⁸. Antecedente ale relațiilor culturale biunivoce cu Orientul Apropiat găsim încă din neolitic în plastica culturii Vinča-Turdaș (reprezentări antropomorfe, semne pictografice pe vasele de lut, idolii de alabastru și de marmură, sigiliile-pintadere și cilindrii sigilari) și în tăblițele cu scriere de la Tărtăria și din Bulgaria.

Numeroasele elemente orientale întâlnite în concepția despre lume și om a geto-dacilor au constituit unul din factorii de sinteză care au contribuit la ridicarea sincronică a culturii strămoșilor noștri la nivelul celor mai importante civilizații ale antichității.

¹⁸ *Ibidem*.